

Zofia Kozłowska-Socha

Krajobraz historyczno-polityczny separatystycznej Katalonii

W artykule przedstawiono spektrum polityczne i kulturowe oraz zarys historii Katalonii w okresie od VIII w. aż do czasów obecnych. Celem pracy było przedstawienie korzeni i przyczyn rozwoju ruchu separatystycznego w Katalonii.

Słowa kluczowe: separatyzm, niepodległość, Katalonia, Hiszpania, historia Katalonii.

1. Wprowadzenie

Myśląc o narodowych ruchach secesjonistycznych, Polacy, czy szerzej mieszkańcy Europy Środkowej i Wschodniej, często projektują na nie własne doświadczenia historyczne. Przychodzi nam na myśl polityka narodowej akulturacji i wykorzeniania z języka i tradycji, bismarkowski *kulturkampf* czy, znana z lektur Żeromskiego, noc apuchtinowska. Skłonni jesteśmy myśleć wówczas o trudnej historii; widzieć ją przez pryzmat powstań i represji. Te dramatyczne wydarzenia oddziałują nadal na historiografię i politologię: rosyjską, która, tu autorka jest zgodna z opinią profesora Cywińskiego¹, wciąż ma tendencję do prowadzenia narracji z perspektywy patriotyzmu imperialnego, oraz *à rebours* polską, popadającą z kolei nazbyt często w tony martyrologiczne. Ta swoista perspektywa nie ułatwia zrozumienia zjawiska separatyzmu we współczesnej Europie, z „naszego” punktu widzenia zamożnej i wyposażonej w liberalne narzędzia prawne wspierające kultywowanie dziedzictwa kulturowego małych narodów i regionów.

Wspomniany Bohdan Cywiński w obszernym studium (Cywiński 2013), przeanalizował ruchy niepodległościowe w Europie Środkowej i Wschodniej XIX i XX w. Ukazał dwie równoległe, komplementarne drogi do niepodległości poprzez kulturę i poprzez instytucje polityczne. Trudno nie doszukiwać się ana-

¹ „Myśl o jedności kultur tej części Europy, [...] obecna poza Polską; na Ukrainie, Białorusi, Łotwie, czy nawet w Gruzji, ale raczej nieprzekraczająca zachodnich granic współczesnej Rosji. Tam króluje imperialistyczna wizja historii, jeśli nie wprost spod znaku Lwa Gumilowa, to powtarzana przez ludzi z kręgu Andrieja B. Zubowa”. Cyt. za: L. Zasztowt, B. Cywiński (2014, s. 197–209).

logii tych dróg z celami i metodami stosowanymi przez grupy narodowościowe dążące do niepodległości we współczesnej Europie.

Eksplozja separatyzmów w jednoczącej się Europie wygląda na paradoks. Nie jest nim jednak, jeśli weźmiemy pod uwagę choćby kwestię solidaryzmu fiskalnego. Przykład Szkotów, Basków czy Flamandów pokazuje, jak dalece nie zgadzają się oni na dyktat Londynu, Madrytu i Brukseli² w kwestii przeznaczenia ich danin publicznych, a zwłaszcza redystrybucji środków finansowych do innych prowincji, z którymi nie czują się związani. Poza narodami posiadającymi dawne tradycje samostanowienia, to właśnie bogate prowincje marzą o oderwaniu się od swoich politycznych centrów.

Warto w tym miejscu zauważyć, że wszystkie europejskie państwa federacyjne i wielonarodowe albo się rozpadły (ZSRS, Czechosłowacja, Jugosławia), albo mają poważne problemy z utrzymaniem integralności terytorialnej (Hiszpania, Wielka Brytania, Belgia). Konflikt narodowościowy na Ukrainie przybrał w ostatnich tygodniach formę militarną. Właściwie jedynie federacja szwajcarska nie deklaruje chęci podziału.

Ośmielone tym ogólnoeuropejskim procesem nawet mniej dotychczas dynamiczne ruchy separatystyczne dostrzegalnie wzmogły działalność. Konflikty mające swoje korzenie w nieuznanej tożsamości narodowej znów przybrały na sile, a globalizacja i nowe środki komunikacji sprawiają, że głos małych nacji bez wyodrębnionego politycznie terytorium stał się bardziej słyszalny.

Przykładem narodu posiadającego własny język, historię, kulturę, tradycje, kuchnię i silnie wyrażaną potrzebę posiadania własnego państwa jest Katalonia. W regionie panuje popularne przekonanie o trwającej od 300 lat hiszpańskiej okupacji. Aby lepiej zrozumieć dążenia Katalończyków do niepodległości, trzeba przyjrzeć się panoramie historyczno-politycznej tego regionu.

² Bohdan Górski tak opisuje konflikt narodowościowy w Belgii: „Dramatyczne, a także tragikomiczne skutki wynikały z prób zjednoczenia kilku różnych grup kulturowych i lingwistycznych w jedno państwo i stworzenia konstytucyjnie nowej nacji z nową świadomością państwowo-prawną. W latach 1830–1831 od Królestwa Zjednoczonych Niderlandów odłączyły się południowe prowincje, tworząc nowe państwo – Belgię. [...] w ciągu całego wspólnego bytu państwowego po dziś dzień nie padł ani jeden wystrzał, nie przelano ani jednej kropli krwi. Ilość rodzin mieszanych jest tak duża, że granica między Flandrią a Walonią przebiega w domach i łózkach rodzinnych. Jednakże cała konfliktowa problematyka życia politycznego zmienia się tam w drobno-mieszcząską tragikomedję. Dodatkowy niepokój wzbudza fakt, że ten pełen konfliktów spektakl odbywa się w Brukseli, pod samym nosem władz unijnych”. Cyt za: B. Górski, (2013, s. 72).

2. Zarys historii Katalonii

2.1. Rekonkwista i początki państwowości

W VIII w. całość ziem Katalonii opanowali Arabowie, zostali jednak częściowo wyparci przez Karola Młota po bitwie pod Poitiers w 732 r. Początek rekonkwisty na tym terytorium był dziełem francuskich Karolingów, podzielili oni odzyskane terytorium na powiaty (*condados*) niezależne od siebie, ale poddane władzy centralnej. Na początku miały one jedynie administracyjne znaczenie i były zarządzane przez powoływanych przez monarchę hrabiów, którzy w każdej chwili mogli zostać odwołani. Od początku IX w. hrabiowie ci stawali się coraz bardziej niezależni. Powstawały dynastie lokalnych zarządców, coraz bardziej niezależnych od rządu centralnego. Zjawisko decentralizacji było spowodowane wewnętrznym kryzysem w państwie francuskim, niezdolnym do kontrolowania oddalonej prowincji, oraz wzbogaceniem się arystokratów, którzy zostawiali swoim spadkobiercom nie tylko prywatne, ale i publiczne dobra. Praktyka ta uprawomocniła się w 877 r. (Sobrequés i Callicó 2010). W tym czasie przyszła Katalonia była podzielona między hrabiów, którzy pochodzili z następujących regionów: Pallars, Ribagorza, Urgel, Cerdaña, Barcelona, Osona, Besalú, Ampurias i Rosellón. Konsolidacja majątków ziemskich stała się podstawą późniejszej niepodległości.

W IX w. obszar ten, wówczas jako autonomiczna marchia ze stolicą w Barcelonie, wciąż był zależny od Francji. Proces oddzielania się od niej rozpoczął się w X w. Polityczne i kulturowe związki z Burgundią będą silne jeszcze przez co najmniej dwa następne stulecia.

W XII w. upowszechnił się termin „Katalonia”, opisujący – początkowo – wspólnotę ludzi oraz ziem zarządzanych przez hrabiego Ramona Berenguera III (1082–1131). Z własności, jednolitej administracyjnie, tworzył się powoli organizm państwowy, posiadający swoistą strukturę społeczną, zasiedlany przez ludzi o wspólnym, dobrze wyodrębnionym języku i odrębnej kulturze.

W 1137 r. została zawarta unia personalna między Ramonem Berenguerem IV a Petronilą, spadkobierczynią królestwa Aragonii. Korona Aragońska była wówczas złożona z kilku królestw o dużym stopniu niezależności. Unia dała początek złotemu wiekowi obu krajów, których władcy przez pewien czas dominowali w zachodnim basenie Morza Śródziemnego. Pod władzą królestwa, po podbojach króla Jakuba (Jaume) I Zdobywcy (1208–1276), znalazły się Boleary, Sycylia i południowe Włochy (Salrach 2006).

Pod koniec średniowiecza w Aragonii i Katalonii zapanował długotrwały kryzys. Bunt chłopów, walki między możnymi rodami oraz niezadowolenie burżuazji z monopolu i przywilejów, jakimi cieszyli się najbogatsi mieszczenie,

sprawiły, że sytuacja polityczna stała się niestabilna. Po śmierci króla Marcina zwanego Ludzkim (1410 r.), który nie pozostawił po sobie potomstwa, tron Aragonii przypadł królowi kastylijskiemu Fernandowi de Antequera (1380–1416); dał on początek dynastii Trastamara. W latach 1462–1472 rozpętała się wojna domowa, która pozostawiła kraj w ruinie.

2.2. Królowie katoliccy i unia z Kastylią

Dzięki zawartemu w 1469 r. małżeństwu między Izabellą Kastylijską (1451–1504) a księciem Fernandem (1452–1516), następcą korony Katalonii i Aragonii, powstała nowa unia personalna. Była ona konsekwencją polityki ojca ks. Fernanda, Jana II (1397–1479), który potrzebował wsparcia w wojnie przeciwko katalońskim elitom politycznym. Królestwa Aragonii i Kastylii zachowały swoje prawa, instytucje rządowe i oficjalny język (kataloński w Katalonii, Walencji i na wyspach; aragońsko-kataloński w Aragonii; kastylijski w Kastylii). Między koroną Aragonii i Kastylią były wyraźne granice polityczne, wojskowe i ekonomiczne. Kraje te posiadały także osobną walutę. Pierwszym królem, który odziedziczył tę podwójną koronę, był Karol I (1527–1598) – zarazem pierwszy władca z dynastii Habsburgów, która sprawowała rządy na tym terenie przez niemal dwa kolejne wieki. Za czasów jego rządów nastąpił wzrost znaczenia Kastylii, narastał rozdziewek między kastylijskimi kortezami i władzą centralną, reprezentowaną w Katalonii przez vice króla, a kortezami katalońskimi. Panowanie następcy Karola I, Filipa II (1527–1598), również obfitowało w konflikty i napięcia między centrum a prowincjami. Narastał strach przed ideami heretyckimi, konkretnie hugenockimi i luterzańskimi napływającymi z Europy właśnie przez Katalonię. W efekcie zakazano mieszkańcom Korony Aragonii studiowania na zagranicznych uniwersytetach, a francuskim duchownym nauczania w Hiszpanii. Na książki drukowane w Katalonii nałożono cenzurę (*La crisis de confianza...* 2014).

W drugiej połowie XVI w. niezależność Katalonii była wciąż wyraźnie widoczna. Świadczy o tym list ambasadora włoskiego, przebywającego na dworze Filipa II w 1576 r. Opisował on Katalończyków w następujący sposób: „Rządzą się własnymi prawami, jak republika. Król nie ma możliwości panowania nad nimi ani w sprawach rządu, ani sprawiedliwości, ani finansów, gdyż w tym wszystkim Aragończycy [nazwa obejmująca także Katalończyków] są absolutnymi panami” (Sobrequés i Callicó 2010).

W 1640 r. wybuchło w Barcelonie przeciwko Filipowi IV Habsburgowi (1605–1665) powstanie, zwane „wojną żeńców”. Jego uczestnicy proklamowali republikę miejską. Po klęsce powstania, autonomiczne prawa prowincji stopniowo zostawały ograniczane przez hiszpańskich królów. Jednocześnie pretensje

do Katalonii wysunęła Francja. W 1659 r., w wyniku „wojny trzydziestoletniej” Katalonia została podzielona między Francję i Hiszpanię. Druga połowa XVII i początek XVIII w. to czas oporu i buntów w całej prowincji. W latach 1705–1714 miało miejsce kolejne antyhiszpańskie powstanie (znane jako „wojna o sukcesję”), wymierzone przeciwko Filipowi V Burbonowi (1683–1746), które zostało krwawo stłumione. W 1714 r. Barcelona poddała się wojskom Filipa. Zakończyła się trwająca prawie milenium polityczna władza Katalonii, a całe Królestwo Aragonii zostało ostatecznie podporządkowane Hiszpanii. Zlikwidowano prawa lokalne na rzecz prawa kastylijskiego, a miejscowy język usunięto z urzędów. Wprowadzono zarząd wojskowy, zlikwidowano zaś dotychczasową władzę ustawodawczo-wykonawczą, samorząd – Generalitat (w tym kortezy katalońskie³ i Radę Stu⁴).

Ostateczny podział Katalonii dokonał się w 1720 r. Od tego też czasu granica między Francją a Hiszpanią pozostaje niezmienną. W granicach Francji pozostała Katalonia Północna (zwana tam częściej – od francuskiej nazwy regionu Rosellón – Roussillon). Na jej obszarze znajduje się pięć regionów Capcir, Alta Cerdanya, Conflent, Roselló i Vallespir. Obecnie na terenie Katalonii Północnej język kataloński rozumie 20–30% ludności (głównie na obszarach wiejskich), jednak tylko 10% zna go biegle w mowie i w piśmie.

2.3. Konstrukcja nowoczesnego państwa

W 1767 r. król Karol III Burbon (1716–1788) zabronił używania języka katalońskiego w urzędach i pismach oficjalnych, a rok później w szkołach wszystkich szczebli. Konflikt przeniósł się więc na płaszczyznę kulturową. W XIX w. rząd centralny uchylił pozostałości katalońskiego prawa karnego, zniósł lokalne przepisy dotyczące handlu oraz walutę katalońską. Wprowadzono system sądowniczy z trybunałem, który zbierał się w Madrycie. Zabroniono wydawania katalońskich książek oraz wystawiania sztuk teatralnych w tym języku (Sobrequés i Callicó 2012).

W celu przywrócenia utraconych praw Katalończycy angażowali się w latach 1833–1839, 1847–1850, 1868–1876 w trzy kolejne wojny karlistowskie, wynikłe z kryzysu sukcesyjnego Burbonów hiszpańskich. Karliści, będący początkowo zwolennikami intronizacji infanta Don Carlosa (1788–1855) i przeciwnikami

³ Kortezy katalońskie to organ legislacyjny istniejący od XIII do XVIII w. Były one zwoływane przez króla i składały się z trzech części – królewskiej, wojskowej lub szlacheckiej oraz z duchowieństwa. Ostatnie kortezy zebrały się w Barcelonie w latach 1705–1706. Zostały rozwiązane po wojnie żeńców w 1714 r.

⁴ Rada złożona ze stu mieszkańców Barcelony istniejąca między XIII a XVIII w. Zebrani zwani byli sędziami i doradzali bądź nadzorowali działania sędziów miejskich.

władzy regentki Marii Krystyny, byli opozycyjnie nastawieni wobec liberalnej polityki Burbonów i dążyli do odtworzenia mocarstwowej Hiszpanii poprzez swoistą konserwatywną „kontrreformację”. Wyrażali poglądy katolickie i tradycjonalistyczne, głosili ponadto hasła decentralizacyjne, antyabsolutystyczne (Augustí 2002), co musiało odpowiadać Katalończykom. Ich uczestnictwo po stronie rebeliantów było znaczące, odgrywali w jej szeregach, jak np. Ramón Cabreray Grino (1806–1877), kluczowe role. Jednak wszystkie te wojny ostatecznie zostały przegrane, a elity polityczne Katalonii ponownie wykrwawiły się. Warto przy tej okazji zauważyć, że Katalończycy, podobnie jak Baskowie i Nawarryjczycy, włączyli się tym razem nie tylko w walkę o cele narodowe, lecz także ogólnohiszpańskie⁵.

Od połowy XIX w. Katalonia stała się wraz z Krajem Basków (oraz przez krótki okres z Malagą) jedynym regionem półwyspu, w którym dokonała się rewolucja przemysłowa. Pomyślna koniunktura pozwoliła na jej rozpoczęcie nawet wcześniej niż w Wielkiej Brytanii. Fakt ten wpłynął znacząco na transformację społeczną i ekonomiczną regionu, co jeszcze bardziej odróżniło go od innych prowincji Hiszpanii.

2.4. Droga do niezależności w ramach państwa hiszpańskiego

Od końca XIX w. ponownie zaczęły narastać tendencje autonomistyczne. W 1914 r. cztery okręgi katalońskie (Barcelona, Tarragona, Girona i Lleida) utworzyły związek – Mancomunitat de Catalunya. Jego kompetencje nie wykraczały daleko poza zwykłe uprawnienia okręgów, jednak fakt ten miał duże znaczenie symboliczne. Na czele Mancomunitat stał prezydent – początkowo Enric Prat de la Riba, a po jego śmierci w 1917 r. Josep Puig i Cadafalch (do 1923 r.). Dwa lata później Mancomunitat został jednak rozwiązany przez Miguela Primo de Riverę. Przez ten krótki czas zdążono jednak przywrócić używanie języka katalońskiego, przeprowadzono reformę jego ortografii oraz zapoczątkowano szereg inwestycji infrastrukturalnych, takich jak telefonizacja kraju i budowa barcelońskiej kolei miejskiej (Sobrequés i Callicó 2010).

Miguel Primo de Rivera, dowódca okręgu wojskowego Katalonii, z pomocą monarchii i hiszpańskiej prawicy, 13 września 1923 r. ogłosił powstanie dyktatury, która trwała do 1930 r. Początkowo wspierał on katalońską burżuazję, rozprawiając się jednocześnie z ruchami nacjonalistycznymi i związkowymi. Rozwiązano Mancomunitat, zakazano używania symboli katalońskich, takich

⁵ Por. J. Bartyzel, Karlizm: <http://haggard.w.interia.pl/karlizm.html>.

jak hymn *Els Segadors*⁶ oraz flagi. Używanie języka katalońskiego w szkołach i urzędach ponownie zostało zakazane. Rozwiązano wszystkie partie polityczne, poza Unión Patriótica Española (Hiszpańską Unią Patriotyczną) – partią założoną przez de Riverę. Mimo tych restrykcji, jego dyktatura miała charakter łagodny, nie przelała ani jednej kropli krwi, w związku z czym życie narodowe Katalończyków nie niosło za sobą większych zagrożeń.

Po upadku dyktatury, do którego przyczyniła się klęska gospodarcza, pomiędzy reprezentantami partii republikańskich z Kastylii, Galicji i Katalonii zawarto porozumienie zwane paktem z San Sebastian. Stworzyło ono podwaliny dla nowej konstytucji, a w jej efekcie Katalonia ponownie uzyskała autonomię w ramach republiki. Generalitat de Catalunya, bo tak miał się nazywać ten nowy podmiot polityczny, miał swojego prezydenta, którym został Francesc Macià, lider lewicy od lat zaangażowany w walkę o niepodległość kraju. Czternastego lipca 1931 r. przedstawiciele Generalitat skończyli redagować projekt statutu (zwanego od miejsca, gdzie nad nim pracowano, statutem z Nurii)⁷. Przed zaprezentowaniem go kortezom zyskał w publicznym referendum ogromne poparcie. Dokument został zaaprobowany przez hiszpańskie kortezy 9 września 1932 r. jako Statut Autonomii Katalonii. Szóstego października 1934 r., ówczesny prezydent Generalitat, Lluís Companys, proklamował powstanie Republiki Katalońskiej jako niezależnego państwa. W wyniku natychmiastowej reakcji władz hiszpańskich rząd Generalitat został tymczasowo uwięziony, a statut Katalonii częściowo zawieszony.

2.5. Wojna domowa i dyktatura generała Franco

Pomiędzy 17 czerwca 1936 r. a 1 kwietnia 1939 r. Hiszpanię wstrząsnęła krwawa wojna domowa. Katalonia opowiedziała się po stronie Republiki i udzieliła azylu rządowi republikańskiemu. Od początku 1938 r. Katalonii udawało się stawiać opór wojskom frankistowskim, jednak od tego czasu zaczęła odnosić coraz poważniejsze straty; 3 kwietnia Franco zajął Leridę, pierwsze większe miasto, nad którym Generalitat stracił władzę, a 5 kwietnia, w Burgos Franko podpisał dekret, w którym likwidował statut z 1932 r., zapowiadając zniesienie autonomii. Najcięższe walki tego okresu trwały od 25 lipca do 15 września 1938 r. i zakończyły się klęską wojsk republikańskich. Po przekro-

⁶ Hymn Katalonii najprawdopodobniej powstał w czasie wojny żeńców w 1640 r. Obecnie wykonuje się skróconą wersję ze słowami Emila Guanyaventa i z muzyką skomponowaną przez Francesca Aliò w 1892 r. Za oficjalny hymn *Els Segadors* został uznany w 1993 r. (Iglesies i Riumalló 2010).

⁷ *Todo lo que hay que saber sobre la cultura catalana*, Generalitat de Catalunya Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.

czeniu rzeki Ebro, frankiści mieli otwartą drogę do Barcelony, którą zdobyli 26 stycznia 1939 r. Pierwszego kwietnia 1939 r., w Burgos, generał Franco ogłosił koniec wojny. Od początku okupacji towarzyszyła agitacja frankistowska, której przykład znajduje się na rycinie 1. Członkowie rządu katalońskiego emigrowali do Francji, a po zajęciu Francji przez Niemcy, do Meksyku i innych krajów Ameryki Łacińskiej. We Francji pozostał m.in. premier Lluís Companys, który w 1940 r. został aresztowany przez gestapo i wydany Hiszpanii. Stracono go w twierdzy Montjuïc w Barcelonie.

Ryc. 1. Plakaty opublikowane w Barcelonie na kilka dni przed okupacją

Ryc. 2. Policja w stanie gotowości przeciw uczestnikom manifestacji (Barcelona luty 1976 r.)

Źródło: *Història de Catalunya* (2010)

Zgodnie z zapowiedzią, autonomia Katalonii została zniesiona, po raz kolejny zabroniono również publicznego używania języka i symboli narodowych. Demonstracje Katalończyków w obronie praw kulturalnych i politycznych były rozpędzane przy użyciu policji i wojska (ryc. 2).

W epoce frankizmu działało ok. 200 obozów koncentracyjnych i więzień. W Barcelonie w więzieniu Modelo, przewidzianym na 800 więźniów, zamknięto ponad 15 tys. osób. Przyjmuje się, że tylko w 1940 r. w więzieniach przebywało 270 719 więźniów (Sobrequés i Callicó 2010). Część z nich była więziona za przejawianie sympatii narodowych i separatystycznych. Brutalność ówczesnego systemu represji jest powszechnie znana. Na specjalne wspomnienie zasługują więzienia dla kobiet, gdzie torturowano i przetrzymywano nawet kobiety w ciąży. Na niektórych wykonywano karę śmierci, nie czekając na rozwiązanie. Wielu więźniów popełniało samobójstwo, a wówczas, w ramach represji, roz-

strzeliwano kogoś z jego rodziny. Na więźniach robiono też eksperymenty psychiatryczne. Jednym z lekarzy zajmujących się tymi eksperymentami był doktor Antonio Vallejo-Nájera, który opisywał później mózgi republikanów i przeciwników politycznych Franco. Uznał on, że prezentują one pewne anomalie fizyczne, odpowiedzialne za takie a nie inne poglądy polityczne. Wiadomo, że na terytorium Katalonii między 1939 r. a 1953 r. rozstrzelano 3386 osób, w samej Geronie, już w okresie powojennym, zamordowano 500 osób, natomiast w prowincji Teruel znaleziono ciała 1005 osób (w tym kobiet i dzieci).

Opozycja w Katalonii skupiała się głównie wokół dwóch ośrodków: założonego w 1964 r. tajnego związku zwanego Komisje Robotnicze (CCOO) i utworzonego w 1971 r. Zgromadzenia Katalońskiego (Assemblea de Catalunya-AC) (*Las expectativas opositoras* 2014)., które zrzeszało mniejsze organizacje opozycyjne o bardzo różnym charakterze z terenu całej Katalonii. Ich aktywność, w postaci organizacji strajków i manifestacji, była widoczna praktycznie przez cały okres trwania dyktatury. Assemblea głosiła w swoim programie walkę o amnestię, wolność, status autonomii, próbowała też koordynować swe działania z innymi organizacjami antyfrankistowskimi. Jednak 28 października 1973 r., podczas narady w kościele Santa Maria Mediadora w Barcelonie, zatrzymano 130 osób z zarządu organizacji, w rok później zostali oni straceni wraz z siedmioma kolejnymi aktywistami zatrzymanymi w Sabadell.

2.6. Współczesna autonomia

Po śmierci generała Franco w 1975 r., szefem państwa został następcą tronu Juan Carlos I. Opowiedział się za zmianą ustroju, doprowadził do wolnych wyborów w 1977 r. i powstania nowej konstytucji. Katalonia odzyskała częściową samorządność. Od tej pory, obok Kraju Basków, posiada najszerzą autonomię ze wszystkich wspólnot narodowych na terenie Królestwa Hiszpanii. Powrócono do nazwy Generalitat de Catalunya na określenie systemu władz autonomicznych. Po raz kolejny językiem katalońskim można posługiwać się w urzędach, jest to także język wykładowy w szkołach. Statut autonomii (z 1979 r.) zapewnia władzom Generalitat wszelkie kompetencje w zakresie edukacji. Ustawy o języku z 1983 r. (*Ley de normalización lingüística*) oraz, rozszerzająca ją, z 1998 r. (*Ley de política lingüística*) ustanawiają kataloński językiem wykładowym na wszystkich poziomach edukacji (López del Castillo 1998). Od 1983 r. Katalonia ma, obok krajowej, własną policję – Mossos d'Esquadra. Jej genezę wywodzi się z XVIII-wiecznych Esquadres de Paisanos Armats (Eskadry Uzbrojonych Obywateli) (Iglesies i Riumalló 2010).

3. Spektrum polityczne, społeczne i kulturowe separatystycznej Katalonii

Sprawa oddzielenia się od Hiszpanii z punktu widzenia samej Katalonii jest dużo bardziej skomplikowana, niż można by się spodziewać. Mimo tysiącletniej tradycji suwerenności politycznej wiele podstawowych kwestii pozostaje spornych. Nawet sprawa flagi narodowej dzieli katalońskich patriotów i sama w sobie stanowi problem polityczny wzbudzający wiele emocji. Istnieje wiele jej wzorów. Najbardziej popularne są flagi widoczne na rycinie 3. Jedna, z niebieskim trójkątem z białą gwiazdą, wzorowana jest na fladze Kuby, na którą emigrowało wielu przeciwników reżimu Franco, druga ma żółty trójkąt z gwiazdą czerwoną. Flaga z czerwoną gwiazdą, zwana *estrelada vermella*, była używana przez socjalistyczną Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN) w latach 70. XX w., dlatego dzisiaj jest używana przez zwolenników niepodległości o bardziej lewicowych poglądach. Flaga z gwiazdą białą na niebieskim tle symbolizuje z kolei wolność (biała gwiazda) oraz stabilność i prostolinijność (niebieski trójkąt). Została ona przyjęta w 1922 r. jako flaga Państwa Katalońskiego (Estat Català) przez rząd Francesca Maciasa.

Ryc. 3. *Estelada blava* i *estelada vermella* (posiadająca bardziej lewicowe konotacje) – flagi ruchu separatystycznego

Źródło: <http://proucomunisme.blogspot.com.es/2011/06/diferencias-entre-lestelada-blava-i.html>

Istnieje także możliwość używania żółtej flagi z czterema czerwonymi pasami bez gwiazdy, zwanej *quadribarrada* lub *la senyera*. Jest to oficjalna flaga Katalonii, neutralna światopoglądowo, i wywodzi się z flagi Aragonii. Historia głosi, że powstała dla upamiętnienia Guifré'a el Pelós (Wilfreda I Włochatego), zmarłego w 897 r. hrabiego Barcelony, Urgel i Cerdanii. Został on ugodzony w pierś podczas walk z muzułmanami, przed śmiercią zdążył namalować na swojej żółtej tarczy linie czterema palcami umoczonymi we krwi⁸.

⁸ <http://www.catalunya-tradiciones.com/paginas/senyera-cat.php>.

3.1. Historia politycznej ewolucji independentyzmu katalońskiego. Przegląd najważniejszych partii politycznych i ugrupowań w XX wieku

Pierwsza partia polityczna, Estat Català (EC), została założona w 1922 r. przez wspomnianego już Francesca Macię, a jej członkowie uczestniczyli w tworzeniu w 1931 r. lewicowej grupy Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), której ugrupowanie EC było przez sześć lat członkiem. Cel obydwu tych ugrupowań był prosty – odłączenie się od Hiszpanii i pełna niepodległość Països Catalans, tj. terenów, na których mówi się po katalońsku (Katalonia, Walencja, Baleary, część Aragonii i Murcii oraz tereny poza Hiszpanią: Rosellón we Francji, włoskie miasto Alquer i Księstwo Andorry). W czasie dyktatury, ERC, będąca wcześniej *de facto* partią rządzącą w Katalonii, została zmuszona do zejścia do podziemia. Po 1945 r. w dużej części uległa zniszczeniu (z 70 000 członków 1/4 została zamordowana lub przebywała w więzieniach). Partia ta istnieje do dziś i po z wyborach 28 listopada 2010 r., wraz z centroprawicową Convergència i Unió (CiU) tworzą rządzącą w Katalonii koalicję.

El front nacional de Catalunya (FNC) został założony w 1940 r. przez Jordi Pujolà, przebywającego w tym czasie wraz z wieloma politykami katalońskimi w Paryżu. Jej członkami zostali pozostali na wolności działacze takich partii, jak wcześniej wspomniana Estat Català, Nosaltres Sols! (fundamentalistyczna grupa założona w 1916 r. przez Daniela Cardona i Civit, rozwiązana w 1939 r.) i Partia Nacionalista Català (która odłączyła się w 1932 r. od Esquerra Republicana). Z czasem udało im się stworzyć prężnie działającą opozycję zarówno poza, jak i w granicach Hiszpanii. FNC udało się nawet zbudować swoje zbrojne ramię, które walczyło przeciw wojskom Franco. Mimo rozwoju w latach 50. i na początku lat 60., w 1968 r. w FNC nastąpił rozłam, a wielu jego członków przeszło do Partit Socialista d'Alliberament Nacional (omówionej poniżej). W okresie przemian systemowych FNC nie był już tak widoczną partią, aż w 1982 r. został rozwiązany.

Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN). Po oddzieleniu się od FNC, PSAN stała się pierwszą partią walczącą o niepodległość, z definicji socjalistyczną. Głosi ona potrzebę zjednoczenia się terytoriów, które łączy kultura katalońska (Asturii, Północnej Katalonii, Walencji i Balearów).

Jej trzy najważniejsze założenia to:

- świadomość podwójnego ucisku narodowego i społecznego,
- konieczność zorganizowania klasy robotniczej i innych dużych grup społecznych,
- autonomia organizacyjna i szerzenie idei walki wyzwoleniczej.

Partia jest znana ze swego parcia do walki zbrojnej i sympatii dla ETA. Dziś również utraciła na znaczeniu, a jej rola ogranicza się do wywierania presji i agitacji mas (Sàez 2007).

Independistes de los Països Catalans (IPC). Partia powstała na wzór irlandzkiej IRA, jest owocem połączenia się dwóch mniejszych partii. Pierwsza z nich to PSAN-Provisional, grupująca byłych członków PSAN, którzy nie zgodzili się na współpracę z ponadpartyjną organizacją Assemblea de Catalunya. W przeciwieństwie do partii-matki, jej profil był bardziej antyfaszystowski niż marksistowski. Drugą była Organización Socialista d'Alliberament Nacional (OSAN), która pod koniec lat 80. przeistoczyła się w El Moviment de Defensa de la Terra (MDT).

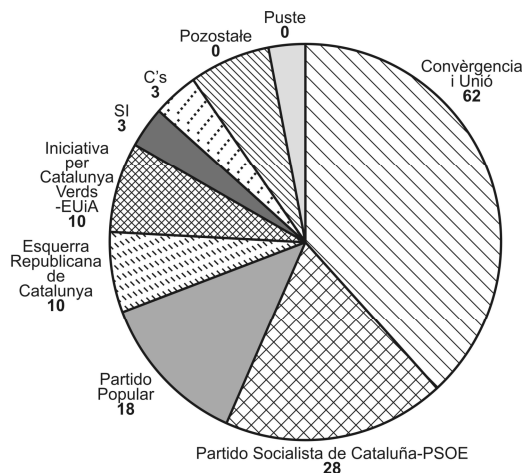
Nacionalistes d'Esquerra (NE) jest to partia, której celem było połączenie bardzo niejednorodnego środowiska lewicowego lat 70. XX w. w celu uzyskania reprezentacji w parlamencie katalońskim. Głosiła niezadowolenie z procesu przemian, jakie miały miejsce po śmierci Franco. Jej sześciopunktowy manifest mówił też o prawie do samostanowienia i niepodległości Katalonii oraz reszty krajów katalońskich (Països Catalans), obronę praw robotników, kobiet i innych uciśnionych grup, solidarność ze wszystkimi uciśnionymi mniejszościami narodowymi walczącymi o niepodległość. W 1984 r. NE rozpadła się na dwie partie: Entesa dels Nacionalistes d'Esquerra i Moviment d'Esquerra Nacionalista.

El Moviment Català d'alliberament Nacional (MCAN) jedna z wielu nazw dla radykalnych organizacji lewicowych. W ich skład wchodziły małe partie polityczne, organizacje młodzieżowe, grupy kobiet, zgromadzenia intelektualistów itp.) MCAN jest oskarżany o wspieranie każdej formy walki – co jest eufemizmem dla stosowania przemocy. Nie ma dokładnej daty rozwiązania MCAN, ale szacuje się, że przestała istnieć na początku lat 90. XX w.

La organizaci6n armada Terra Lliure (TL) ekstremistyczna lewicowa organizacja terrorystyczna powstała na przełomie lat 70. i 80. XX w. Ona również była owocem niezadowolenia independyst6w z przebiegu przemian demokratycznych po śmierci Franco. Trzeba zaznaczyć, że nie wszystkie działania tej grupy były nielegalne, podczas 15 lat swego istnienia zainicjowała ponad 150 quasi-terrorystycznych ataków (z jedną ofiarą śmiertelną spoza organizacji oraz trzema kolejnymi w jej szeregach; jedna z nich poległa w wyniku działań policji, a dwie zginęły w trakcie zbrojenia ładunk6w wybuchowych). Brak wsparcia społecznego sprawił, że grupa nie przetrwała. Okazało się, że zbrojny op6r nie ma przyszłości w kraju, który dobrze pamięta wojnę domową. TL można uznać za ostatnie ugrupowanie terrorystyczne walczące o niepodległość Katalonii.

El Moviment de Defensa de la Terra (MDT) powstała w 1984 r., jej członkowie rekrutują się głównie z PSAN. Rozumieją oni marksistowską walkę klas

jako walkę z państwem, które uznają za okupanta. W swojej agendzie partia ma także hasła antykolonialne (jako że uznaje ucisk mniejszości narodowych za wariant imperialnej dominacji). W 1999 r. partia zmieniła swoją dotychczasową konstytucję i definiuje się jako „rewolucyjna partia polityczna”. W 2004 r. stała się do walki o miejsca w Parlamencie Europejskim, jednak bez sukcesów.

Ryc. 4. Liczba miejsc przypadających na partię po wyborach w 2010 r.

Źródło: http://www.cadenaser.com/espana/articulo/84-catalanes-siente-disgusto-modelo-territorial-espana/csrsrpor/20121119csrsrnc_4/Tes

Po wyborach w 2010 r. Katalonią rządzi prezydent Artur Mas i Gavarró i jego partia *Convèrgència i Unió* (CIU) (patrz ryc. 4), która nigdy nie miała powiązań z ideologią niepodległościową, jednak, po utworzeniu sojuszu z *Esquerra Republicana*, obie partie podpisały 18 grudnia 2012 r. deklarację suwerenności (*Acord per a la transició nacional i per garantir l'estabilitat parlamentària govern de Catalunya*)⁹. Zakłada ona przeprowadzenie referendum, prezydent zaś zapowiada walkę o jego organizację wszystkimi prawnie przewidzianymi środkami.

3.2. *Assemblea Nacional Catalana* jako największa organizacja separatystyczna

ANC stała się obecnie największą organizacją zrzeszającą niemal wszystkich działaczy politycznych, którym bliska jest niepodległość Katalonii. Została założona w marcu 2012 r. jako efekt konferencji niepodległościowej: *Conferència*

⁹ http://www.ara.cat/politica/ERC-CiU-cord_de_governabilitat_ARAFIL20121219_0001.pdf.

Nacional per l'Estat Propi, która miała miejsce rok wcześniej Organizacja cieszy się znacznym poparciem społecznym. Organizuje spektakularne akcje społeczne i kulturalne, jak np. Marsz Wolności z 11 września 2012 r., w którym wzięło udział 1,5 mln osób. Jego trasa wiodła od Leridy do Barcelony, gdzie zakończyła się pokojową manifestacją. W następnym roku 11 września utworzono Vía Catalana hacia la independència (Katalońską Drogę do Niepodległości) – 480-kilometrowy ludzki łańcuch dookoła Katalonii, po starożytnej Via Augusta. W tym wydarzeniu wzięło udział aż 1,6 mln Katalończyków. Obecnie wysiłki ANC skoncentrowane są głównie na organizacji referendum niepodległościowego.

W Katalonii jest oczywiście więcej organizacji społecznych stawiających sobie za cel oderwanie się od Hiszpanii. Na przykład stowarzyszenie CCN (Cercle Català de Negocis), zrzeszające katalońskich biznesmenów, którzy w swym manifestie oświadczają¹⁰, że czują się wyzyskiwani, a Hiszpania w żaden sposób nie broni ich interesów. Z powodu braków w infrastrukturze ich firmy muszą toczyć nierówną walkę o klienta. Niepokojąca, ich zdaniem, jest też asymetria między inwestycjami przeprowadzanymi w Katalonii i w reszcie kraju. Członkowie stowarzyszenia są pewni, że jedynym rozwiązaniem tej sytuacji, gwarantującym im uczciwe traktowanie i właściwe wykorzystanie ich podatków, to niepodległość. Tylko ona może, ich zdaniem, zakończyć politykę centralistyczną i nieefektywną ekonomicznie.

3.3. Instytucje kultury krzewiące poczucie odrębności narodowej

Podczas ostatnich lat frankizmu prowincja rozwinęła się gospodarczo, a społeczeństwo wzbogaciło; powstały fabryki, np. Seata w barcelońskiej dzielnicy Franca, rozwinął się też przemysł turystyczny i rolnictwo. A jednak dyktatura utrzymała swoją antykatalońską linię aż do końca. Działalność kulturalna i oświatowa z uwzględnieniem komponentu narodowego lub choćby regionalnego była wciąż niebezpieczna. Jedną z pierwszych organizacji, którą udało się uruchomić, była fundacja Òminium Cultural (1961 r.), zajmująca się nauczaniem języka katalońskiego. Od 1969 r. poszerzyła swą działalność i przyznawała nagrody w dziedzinie literatury tworzonej w tym języku – Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. Powstała też pierwsza wytwórnia muzyczna, Edigsa, wydająca katalońską poezję śpiewaną.

W 1968 r. nakładem wydawnictwa Edicions 62 wydano *Gran Encicliopèdia Catalana*, mimo trudności i zmian wydawcy udało się opublikować 25 tomów,

¹⁰ <http://www.ccnat.cat/qui-som>.

zawierających m.in. słownik języka katalońskiego *Diccionari de la lengua catalana*.

W 1965 r., dzięki pracy barcelońskiej pedagog Marty Mata (1926–2006), powstał *Institució Pedagògica Rosa Sensat*¹¹, w którym na wielu zróżnicowanych kursach kształcono pracowników oświaty. W 1974 r. zaczął się ukazywać magazyn „*Perspectiva Escolar*”, pierwsze od czasów wojny domowej czasopismo o tematyce pedagogicznej publikowane po katalońsku.

W pierwszych latach zmiany ustrojowej, przed wyborami z 1977 r., mieszkańcy Katalonii zaangażowali się w przeróżne wydarzenia kulturalne. Trzeba tu wspomnieć o recitalu Lluísa Llach¹² ze stycznia 1976 r. czy manifestacjach pod hasłem „*Libertat, amnestia i Estatut d’Autonomia*” (wolność, amnestia i status autonomii). Po wyborach, zaprzysiężeniu na premiera Adolfo Suáreza¹³ i legalizacji wielu partii politycznych trwała już nieprzerwana kampania na rzecz autonomii. Jej apogeum była manifestacja z 11 września 1977 r. Przez ulicę *Paseo de Gracia* w Barcelonie przeszło wówczas prawie milion osób domagających się prawa do niezależności. Miesiąc później została przywrócona *Generalitat de Catalunya*, a prezydent Josep Tarradellas¹⁴ mógł powrócić z wygnania. Dzięki tym oznakom przemian i demokratyzacji ludność regionu została ośmielona do uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych z akcentem narodowym.

Dwudziestego trzeciego kwietnia 1976 r. zaczął się ukazywać „*Avui*” – pierwszy dziennik w języku katalońskim, a zaraz po nim następne, jak „*Punt Diari*” (wydawany w Gironie), „*El 9 Nou*” (w Vic) i „*Regió 7*” (w Manresie). W 1977 r. zorganizowano Kongres Kultury Katalońskiej i zaczęto odbudowywać oznaki narodowej tożsamości. Upowszechniło się używanie flagi *senyera*, hymnu *Els Segadors*, w Barcelonie odbudowano wiele pomników (np. *doctora Roberta, Francesca Layreta i Paua Clarisa*) (Sobrequés i Callicó 2012), a także przywrócono przedfrankowskie nazwy ulic; *Avenida de José Antonio* oraz ulica *Generalísimo* na powrót zostały *Gran Via de les Corts Catalanes* i *Diagonal*. Język kataloński wrócił do użycia w przestrzeni publicznej. Pod koniec 1976 r.

¹¹ Por: <http://www2.rosasensat.org/>.

¹² Lluís Llach i Grande; (ur. 1948, występował do 2007 r.) pieśniarz – bard, zaangażowany w działalność antyfrankistowską. Interesujący jest fakt, że jego twórczość odegrała pewną rolę w Polsce lat 80. XX w. Jego pieśń *L’Estaca* znana jest w Polsce z autorskim tekstem Jacka Kaczmarskiego jako *Mury*. Program poświęcony Llachowi *Za nami noc* przedstawił w tym okresie *Zespół Reprezentacyjny*, był on kolportowany nielegalnie na kasecie nagnetofonowej (wyd. CDN). Jest to dość wyjątkowy przykład recepcji kultury katalońskiej w Polsce.

¹³ Adolfo Suárez (1932–2014) polityk i premier kraju w latach 1976–1981.

¹⁴ Josep Tarradellas i Joan (1899–1988) polityk i prezydent *Generalidad de Cataluña* na wygnaniu od 1954 r. do 1977 r. oraz po powrocie do Katalonii do roku 1980.

rozpoczęto emisję katalońskiego Ràdio 4 oraz zwiększono liczbę godzin katalońskich programów w hiszpańskiej telewizji TVE, nadającej w Katalonii.

Generalitat ponownie otworzył wiele instytucji publicznych ważnych dla rozwoju i konsolidacji kultury katalońskiej, jak Institut d'Estudis Catalans i Institució de las Lletres Catalanes. Zadaniem tego pierwszego było przede wszystkim ujednoczenie, tzw. normalizacja języka katalońskiego¹⁵. Institució de las Lletres Catalanes zajmował się rozpowszechnianiem literatury katalońskiej i promocją autorów. Wydawano tu m.in. słownik biograficzny *Quèn es quièn en las letras catalanas* (kto jest kim w literaturze katalońskiej). Generalitat stworzył również Dirrecció General de Política Lingüística, która również miała pomóc w kampanii normalizacji języka oraz koordynować wprowadzanie katalońskiego do szkół, prowadzić zajęcia językowe dla imigrantów, a nawet renowację znaków z nazwami ulic.

W 1983 r. powstała rozgłośnia FM Catalunya Ràdio oraz Catalunya Música specjalizująca się w muzyce klasycznej. W tym samym roku utworzono niezależną stację telewizyjną TV3. Codzienna emisja programów w języku katalońskim miała ogromny wpływ na rozpowszechnienie go wśród rodowitych Katalończyków, a nawet ludności napływowej (Katalonia miała w tym czasie największy procent imigracji w całej Hiszpanii). Prasa przeżywała rozkwit, pojawiły się kolejne dzienniki, jak „Ara” oraz katalońska wersja „El Periódico y La Vanguardia”. Inne dzienniki zaczęły oferować cotygodniowy dodatek katalońskie, np. ogólnohiszpański „El País” co tydzień publikował „Quadern de Catalunya”, dodatek poświęcony kulturze i literaturze.

Według danych statystycznych sprzedaż książek w języku katalońskim w 1980 r. wyniosła 3,3 mln egzemplarzy, a w 1984 r. już 5,3 mln. Według tych samych badań, liczba publikowanych egzemplarzy wzrosła z 611 tytułów w 1975 r. do 4145 w 1987 r. (Sobrequés i Callicó 2012).

Początek XXI w. to już czas normalnego działania instytucji kulturalnych i oświatowych. Wspomniana wcześniej fundacja Òminium Cultural w noc Świętej Łucji, która stała się Świętem Literatury Katalońskiej, przyznaje nagrody Premi d'Honor de les Lletres Catalanes¹⁶. Uehonorowano m.in. Mercè Rodoreda¹⁷

¹⁵ Prace nad normalizacją języka katalońskiego rozpoczęto już w 1906 r. na pierwszym Kongresie Języka Katalońskiego; w wyniku tego właśnie kongresu powstał I'Institut d'Estudis Catalans (IEC), jego wcześniejsze osiągnięcia to opracowanie nowych zasad języka katalońskiego, przygotowane przez Pompeu Fabra, słownik ortograficzny z 1917 r., gramatyka katalońska z 1918 r. oraz słownik *Diccionari General de la Llengua Catalana* z 1932 r. (Sánchez Carratalà 2002).

¹⁶ Por: <http://www.omnium.cat/premi-dhonor-de-les-lletres-catalanes>.

¹⁷ Mercè Rodoreda (1908–1983) pisarka.

(które prace są również przetłumaczone na język polski), Josepa Palau i Fabre¹⁸, a w 2014 r. poetę Ramona Pelegero i Sanchis¹⁹.

Fundacja Òminium Cultural odegrała także znaczącą rolę w rozpowszechnianiu ludowych tradycji, jak np. Flama del Canigó²⁰ podczas święta św. Jana, odpowiednika nocy świętojańskiej m.in. w Polsce (w czasie tego święta mieszkańcy Katalonii, Galicji i Andaluzji palą ogniska i puszczają fajerwerki); Dzień San Jordi (odpowiednik „walentynek”, kiedy zakochani wręczają sobie **książki** [podkreślenie Z.S.] i czerwone róże) oraz Święto Wolności 11 września.

W Barcelonie działa Instytut de Cultura, który organizuje obchody wielu tradycyjnych katalońskich świąt, takich jak wojny kwiatowe, oraz przyznaje nagrody miejskie.

Inną ważną instytucją jest Institut Ramon Llull, który współpracuje z hiszpańskim Instytutem Cervantesa, a jego zadaniem jest promocja języka i kultury katalońskiej na świecie. W 2007 r. Instytut promował rodzimych pisarzy na Międzynarodowych Targach Książki we Frankfurcie.

Muzeum Picassa udało się otworzyć już w 1963 r., artysta przekazał bowiem na rzecz przyszłej instytucji swoje zbiory. Na następne wydarzenie artystyczne tej miary trzeba było poczekać do końca epoki frankizmu. W 1975 r. na wzgórzu Montjuïc otworzono Fundację Joana Miró. Budynek zaprojektował Josepa Lluís Sert i jest jednym z najlepszych przykładów architektury współczesnej. Pod koniec lat 80. XX w. otwarto zbiory Fundacji Tàpies, w którym poza wystawami znajduje się także archiwum i biblioteka kolekcjonująca wydawnictwa o sztuce.

W tym okresie powstały liczne instytucje poświęcone historii i sztuce: Museo Nacional de Arte Nacional de Catalunya (MNAC), Museo de Historia de Cataluña (MHC), Centro de Cultura Contemporànea de Barcelona (CCCB), Museo de Arte Contemporáneo de Barcelona (MACBA) i Centre d'Arts Santa Mònica.

Otwarto sieć centrów kultury i bibliotek. Wśród nich wyróżnia się Biblioteca de Catalunya, otwarta jeszcze w 1907 r. jako Biblioteca del Institut d'Estudis Catalans. Z prywatnej inicjatywy powołano centra naukowe, jak Caixafòrum, gdzie odbywają się wystawy czasowe, i Cosmocaixa – poświęcone naukom ścisłym. Bank Catalunya Caixa jest właścicielem La Pedrera, niezwyklego budynku zaprojektowanego przez Antonio Gaudiego, znajdującego się w centrum Barcelony i udostępnionego do zwiedzania.

¹⁸ Josep Palau i Fabre (1917–2008) pisarz, krytyk, założyciel pisma „Poesia”.

¹⁹ Ramon Pelegero i Sanchis (1940) poeta, piosenkarz.

²⁰ Święto odbywające się między 22 a 23 czerwca. Rozpoczyna się od odnowienia ognia na szczycie góry Canigou i kończy rozpalaniem ognisk w czasie nocy świętojańskiej. Płomień prowadzony jest przez wolontariuszy na terenie całego kraju.

Wraz z nadejściem demokracji otworzono wiele nowych wydawnictw i serii literackich ukazujących się w języku katalońskim. Wydawnictwa, np. Planeta, wydają książki zarówno po katalońsku, jak i po kastylijsku, inne nastawione są wyłącznie na czytelnika katalońskiego. Pośród najbardziej aktywnych znajdują się Edicions de 1984, La Campana, Editorial Base i Lleonard Muntaner.

Efekty „normalizacji językowej” były upowszechniane również poprzez kina i teatry. Z „teatru oporu” funkcjonującego w podziemiu podczas dyktatury powstały teatry propagujące język kataloński i twórców w nim piszących. Ich pozycja cały czas nie była oczywista, warunkowały ją sytuacja polityczna, ekonomiczna oraz gust Katalończyków, jednak były aktywne. Teatr dramatyczny nie rozwijał się tak dobrze jak teatry niezależne. Po katalońsku wystawiano niewiele sztuk, były to z reguły renesansowe komedie obyczajowe, ale pokazywano też dramaty Josepa M. de Sagra²¹ oraz satyryczne dzieła Joana Capri²².

Na początku okresu przejściowego środowisko teatralne zaczęło się łączyć w stowarzyszenia, takie jak Asamblea de Actores y Directores, które stanowiło część Asamblea de Catalunya oraz Asamblea de Trabajadores de Espectáculo. Powstały nowe małe grupy teatralne, takie jak Teatre Lliure (1976 r.), którym inspirował się Piccolo Teatro de Milano i łączył sztukę nowoczesną z tradycjami regionalnymi. W latach 90. ubiegłego wieku pojawiły się też nowe grupy muzyczne, które zyskały niezwykłą popularność wśród młodzieży. Mówi się o prawdziwym boomie katalońskiego rocka. Najważniejsze grupy wzięły udział we wspólnym koncercie 14 czerwca 1991 r., zagrały m.in. Sau, Els Pets, Sangtraït i Sopa de Cabra. Kataloński rok (*rock català*) jest muzyką popularną, silnie zaangażowaną w tematy niepodległościowe. Nie można też zapomnieć o największej „dumie Katalonii”, a przynajmniej części Katalończyków, czyli klubie piłkarskim Barcelona; jego hasło *Més que un club* (więcej niż klub) oznacza dla fanów, że „Barca” jest substytutem katalońskiej reprezentacji narodowej.

4. Problematiczne referendum

Ostatnią propozycję referendum, zgłoszoną przez zgromadzenie Katalonii (Assemblea Nacional Catalana), dotyczącą przeprowadzenia w listopadzie 2013 r. głosowania w sprawie niepodległości tego obwodu autonomicznego, poparło jedynie 47 z 300 parlamentarzystów. Wcześniej Sąd Konstytucyjny Hiszpanii orzekł, że zaplanowane referendum jest sprzeczne z ustawą zasadniczą kraju²³.

²¹ Josepa M. de Sagra (1894–1961) pisarz.

²² Joana Capri (1917–2000) aktor i komik.

²³ http://polish.ruvr.ru/news/2014_04_09/Hiszpania-nie-pozwolila-na-przeprowadzenie-referendum-w-Katalonii-9656/.

Separatyści z Assemblée jednak się nie poddają, cały czas zbierane są podpisy pod kolejną petycją do rządu Hiszpanii. Argumentują, że obecnie już 2/3 katalońskiego parlamentu wyraża zgodę na referendum, które zawierać będzie dwa pytania: „czy chcesz, żeby Katalonia została państwem?” i „jeśli tak, to czy chcesz, żeby była krajem niezależnym?”. Przekonanie o potrzebie oderwania się od Hiszpanii jest coraz bardziej popularne. Według Centrum Badań Socjologicznych (Centro de Investigaciones Sociológicas-CIS) w 2001 r. 35,9% respondentów odpowiedziało, że jest za niepodległością, 48,1% było przeciw, 13,3% niezdecydowanych, a 2,8% w ogóle nie odpowiedziało na pytanie.

Obecnie wyniki wyglądają już zupełnie inaczej. Dane z 2012 r.²⁴ podają bowiem, że pośród elektoratu Esquerra (ERC) 86% głosujących popiera idee niepodległościowe. Popiera je również większość osób głosujących na CiU (51%) i Iniciativa per Catalunya Verds (ICV) – 42%; 75% ogółu Katalończyków opowiada się za zezwoleniem ich prowincji, lub jakimkolwiek innemu regionowi, na przeprowadzenie referendum niepodległościowego. Przekonanie takie głosi praktycznie 100% elektoratu ERC. Jedynie zwolennicy Partido Popular (PP) są niemal całkowicie (78%) przeciwni tej możliwości. Według tego samego źródła, gdyby referendum zostało przeprowadzone w 2012 r., za niepodległością opowiedziałoby się 49,6% mieszkańców regionu, przeciw zaledwie 26,6%, 6% wstrzymałoby się od głosu, natomiast 18% pozostało niezdecydowanych. Spośród wyborców CiU, ERC i ICV rekrutuje się najwięcej zwolenników niezależności Katalonii, elektorat PSC (Partido Socialista de Cataluña) i PP częściej widzi Katalonię w obrębie Hiszpanii²⁵. Elektorat ERC i PP jest w kwestii niepodległości zjednoczony. Zwolennicy innych partii są w tej kwestii bardziej podzieleni. Głosujący na CiU, PSC i ICV nie są zgodni: 15% elektoratu CiU i 24% wyborców ICV optują przeciw niepodległości; natomiast 31% socjalistów katalońskich za.

Najważniejszy z tych wyników jest jednak fakt, że ponad 75% mieszkańców Katalonii chce obecnie głosować, by móc w sposób demokratyczny decydować o przynależności swojej ojczyzny²⁶.

Katalonia różni się od reszty Hiszpanii językiem, który dla wielu Hiszpanów jest niezrozumiały, i kulturą – jej mieszkańcy mają silne poczucie odrębności narodowej i ekonomicznej krzywdy. Perspektywy zarówno dla ruchów niepo-

²⁴ http://www.cadenaser.com/espana/articulo/84-catalanes-siente-disgusto-modelo-territorial-espana/csrsrpor/20121119csrsrncac_4/Tes.

²⁵ http://polish.ruvr.ru/news/2014_04_09/Hiszpania-nie-pozwolila-na-przeprowadzenie-referendum-w-Katalonii-9656/.

²⁶ http://www.cadenaser.com/espana/articulo/84-catalanes-siente-disgusto-modelo-territorial-espana/csrsrpor/20121119csrsrncac_4/Tes.

dległościowych, jak i poszerzenia autonomii są więc obiecujące. Ponieważ nie sposób wyobrazić sobie obecnie wojny secesyjnej, Katalonia zapewne nadal będzie przez najbliższe lata ważną częścią Królestwa Hiszpanii. Ewentualne jej oddzielenie się może być wynikiem procesu politycznego, który nie jest możliwy do kontrolowania ani przez Katalończyków, ani Hiszpanów. Wiele będzie zależeć od przyjmowanych zapisów prawa unijnego (administracja brukselska z zasady raczej sprzyja regionom), a jeszcze więcej od przebiegu kolejnych faz kryzysu ekonomicznego, którego przyczyny są przecież bardzo dalekie od wygaśnięcia.

W przypadku przyjęcia założenia, że Unia Europejska nie zgodziłaby się na akcesję Katalonii jako niepodległego państwa, opcja niepodległościowa traci aż siedem punktów procentowych (spada do 43%), jednak poparcie dla pozostania przy Hiszpanii nawet wówczas wzrasta zaledwie o cztery punkty.

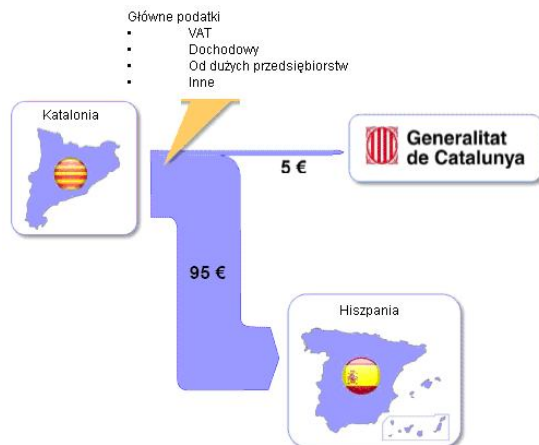
Przeciwnicy niepodległości zarzucają, że prawdziwym powodem tego konceptu politycznego są pieniądze. Faktycznie, im bardziej kryzys dotyka Hiszpanię, tym głośniej mówi się o niepodległości. Madryt przekazuje bowiem wiele środków wypracowanych w Katalonii do innych, gorzej rozwiniętych regionów.

Członkowie Cercle Català de Negocis na swojej stronie również nie stronią od tego argumentu. Można się na niej zapoznać z taką oto analizą ekonomiczną (ryc. 5)²⁷: z każdych 100 euro zapłaconych przez podatników 95 euro idzie do rządu Hiszpanii, a tylko 5 euro bezpośrednio do rządu Katalonii. Hiszpania dodatkowo otrzymywała do tej kwoty dopłatę unijną (w latach 1986–2010) wysokości 15 euro.

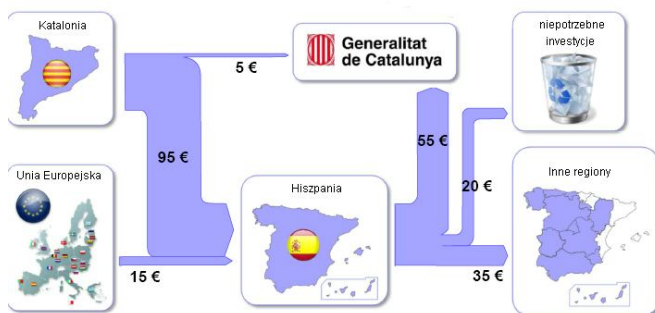
Ze 110 euro, które wpływają do kasy Hiszpanii (razem z dotacją unijną, ale bez 5 euro zwracanych Katalonii), rząd w Madrycie oddaje jednak rządowi Katalonii 55 euro, 35 przeznaczając na rozwój innych regionów. Pozostałe 20 euro przeznaczane jest na inwestycje, które, zdaniem autorów portalu CCNcat.cat, są nietrafione (chodzi m.in. o 50 mld euro wydanych na superszybkie pociągi, 35 mld na autostrady o małym natężeniu ruchu, 6 mld na niepotrzebne lotniska oraz inne wydatki, w tym płace nazbyt licznych urzędników państwowych).

Ponieważ rząd Katalonii z każdych 100 euro swych wpływów podatkowych dostaje tylko 60 – pięć bezpośrednio i 55 ze zwrotu od rządu centralnego (ryc. 6–7) – musi stopniowo coraz bardziej zadłużać prowincję. A oprocentowanie kredytów sprawia, że coraz mniej pieniędzy przeznaczanych jest na regionalne cele społeczne.

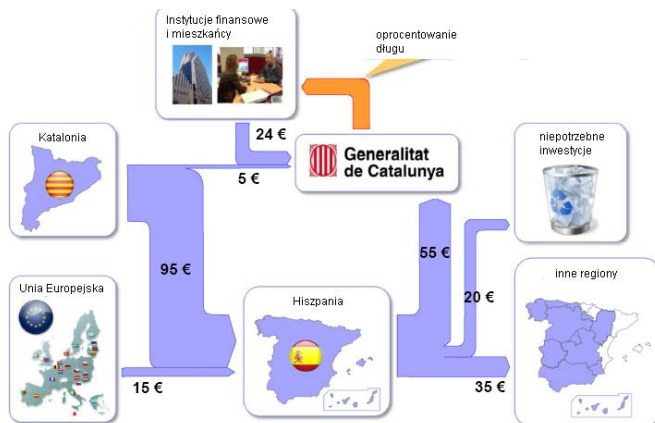
²⁷ <http://www.ccnat.cat/en/studies-and-reports>.

Ryc. 5. Dystrybucja podatków z Katalonii w Hiszpanii
 Źródło: <http://www.cncat.cat/en/studies-and-reports>

Ryc. 6. Dystrybucja podatków z Katalonii w Hiszpanii
 z uwzględnieniem wydatków na inwestycje
 Źródło: jak w ryc. 5

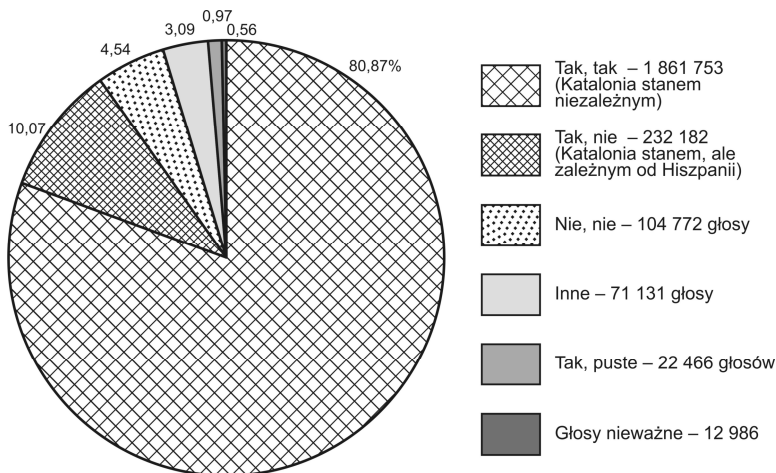

Ryc. 7. Ogólny obraz rozchodu podatków z Katalonii
 Źródło: jak w ryc. 5

W ten sposób redaktorzy portalu CNNcat.cat wyliczyli, że Hiszpania kosztuje Katalonię 43% podatków płaconych przez jej mieszkańców. Zaznaczają oni, że tylko jako niepodległy kraj Katalonia może czuć się zobowiązana do spłaty zadłużenia wobec Unii Europejskiej. Asmblea argumentuje jeszcze dosadniej, że 300 lat niewoli wystarczy i czas na niepodległość, jaką w ubiegłym stuleciu wywalczyło sobie ponad 100 krajów, w tym 22 były kolonie hiszpańskie.

5. Konsultacja 9N

Po ogłoszeniu przez hiszpański trybunał konstytucyjny nielegalności referendum, rząd Arturo Masa postanowił przeprowadzić, alternatywną do referendum, konsultację społeczną. Mimo że konsultacja również została przez Madryt ogłoszona jako niezgodna z prawem, Generalitat ogłosiła w pierwszych dniach listopada, że rzezoną konsultację (*Konsultacja Dotycząca Politycznej Przyszłości Katalonii 2014*) wyznaczono na 9 listopada 2014 r. i od tej właśnie daty została ochrzczona w mediach jako 9N (N jak Noviembre – listopad). Zawierała ona dwa pytania, pierwsze, „czy chcesz, żeby Katalonia była stanem (*estado*)” i drugie, „jeśli odpowiedziałeś tak, czy chcesz, żeby była stanem niepodległym (*estado independiente*)”. Frekwencja była bardzo niska, tylko 37,02%²⁸, czyli niewiele ponad 2 mln mieszkańców z 6 mln uprawnionych do głosowania. Pozytywnie na obydwie pytania odpowiedziało 80,76%. (ryc. 8).

Ryc. 8. Wyniki referendum

Źródło: http://politica.elpais.com/politica/2014/11/09/actualidad/1415542400_466311.html

²⁸ http://politica.elpais.com/politica/2014/11/09/actualidad/1415542400_466311.html.

5. Podsumowanie

Wśród licznych europejskich głosów separatystycznych, głos kataloński brzmi obecnie najdonośniej. Jakie ma szanse? Czy trwający od trzystu lat związek z Hiszpanią mógłby zakończyć się w przewidywalnym czasie? Mieszkańcy tej prowincji podkreślają, że ich droga do niepodległości, w przeciwieństwie do Kraju Basków lub Irlandii Północnej, jest drogą przestrzegania prawa i unikania przemocy. Trudno wróżyć im sukces na tej drodze, gdyż do przeprowadzenia prawomocnego referendum potrzebna byłaby zmiana konstytucji Hiszpanii, dla władz której utrzymanie spójności kraju jest kwestią zasadniczą. Ponadto jest to także problem ogólnoeuropejski. Przyszłość Katalonii, jak i innych regionów o dużej odrębności historyczno-kulturowej, będzie więc zależeć w znacznej mierze od kierunku, jaki przyjmie Unia Europejska. Wciąż nie zostało rozstrzygnięte starcie opozycyjnych idei: partiotyzmu konstytucji, odwołującego się do oświeceniowej tradycji, marzenia Jürgena Habermasa i intelektualistów ze szkoły frankfurckiej (ale też – w schrystianizowanej wersji – Simon Weil), promującego centralnie zarządzaną Europę bez nacjonalizmów i obecności silnych państw narodowych, oraz Europy ojczyzn, wizji, za którą opowiadali się tacy politycy, jak Charles de Gaulle czy Margaret Thatcher (a później także m.in. Vaclav Klaus i Lech Kaczyński), zachowującej, w ramach wspólnoty, większość prerogatyw w dotychczasowych stolicach i akceptującej klasyczną definicję patriotyzmu narodowego.

Paradoks idei Habermasa na przykładzie hiszpańskim ma prostą kinetykę: im silniejsza Bruksela i europejskość, tym słabszy Madryt i hiszpańskość, i z kolei, co za tym idzie, wzmocniona zostaje Barcelona i katalońskość (oraz Vitoria i baskijskość itd.). Niepożądany w tej lewicowej wizji nacjonalizm hiszpański przemienia się nieoczekiwanie w sieć nacjonalizmów lokalnych, a najbardziej antynacjonalistyczna idea jest, na tym etapie, na rękę separatystom (którzy, rzecz prosta, są skrajnymi nacjonalistami). Regionalne ruchy odśrodkowe w krajach przyszłej, jednoczącej się Europy są zatem zupełnie naturalne i prawdopodobnie będą się nasilać w pewnej proporcji do wzrostu integracji politycznej tych krajów. Polityka Unii Europejskiej od wielu lat skutecznie zresztą wspiera regiony, finansując projekty świadczące o ich kulturowej swoistości. Z kolei jednak zmiany na mapie politycznej kontynentu są trudne do przyjęcia także dla eurokratów, którzy, jak każda władza, stają się w procesie panowania coraz bardziej konserwatywni i po latach dążą głównie do stabilizacji i zachowania *status quo*. Problemy, które mogą tę stabilizację zaburzyć, są niechcianymi sprzymierzeńcami separatystów. Niestety, horyzont europejski nie jest od nich wolny: kryzysy demograficzny i finansowy, masowe migracje, starcie z radykalnym islamem itp. Te czynniki mogą całkiem zmienić historię i mapę kontynentu.

Literatura

- Augustí D., 2002, *Historia breve de Cataluña*, Sílex, Madrid.
- Cataluña: país de encuentro*, 2007, Espartament de la Presidència, Direcció General de Difusió de Corporativa, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- Cywiński B., 2013, *Szańce kultur. Szkice z dziejów narodów Europy Wschodniej*, Wydawnictwo Trio, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa.
- Górski B., 2013, *Jak przeżyć kapitalizm*, Retro-Art, Warszawa.
- Història de Catalunya. Catalunya, història i memòria*, 2010, Hernández F.X. (red.), Museu d'història de Catalunya, Barcelona.
- Iglesies i Riumalló F. (red.), 2010, *116 icones turístiques de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- La crisis de confianza de Felipe II en Cataluña*, 2014, Instituto Gallach, Editorial Oceano: <http://0-oceanodigital.oceano.com.sinera.diba.cat/Saber/home.do>
- Las expectativas opositoras en España tras la muerte de Franco*, 2014, Instituto Gallach, Editorial Oceano: <http://0-oceanodigital.oceano.com.sinera.diba.cat/Saber/home.do>
- López del Castillo L., 1998, *La lengua catalana en la enseñanza (Catalunya, València y Baleares)*, „Textos de didáctica de la lengua y de la literatura”, 18, s. 79–102.
- Salrach J.M., 2006, *La formación dels Països Catalans*, UOC, Barcelona.
- Sàez R.V., 2007, *Breve guía del independentismo catalán*, Gakoja Liburak, San Sebastian.
- Sánchez Carratalà J.M., 2002, *Cultura Catalana*, Adams, Madrid.
- Sobrequés i Callicó J., 2010, *Historia Cataluña*, Editorial Base, Barcelona.
- Sobrequés i Callicó J., 2012, *La cultura catalana*, Editorial Base, Barcelona.
- Todo lo que hay que saber sobre la cultura catalana*, Generalitat de Catalunya Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Barcelona.
- Zasztowt L., Cywiński B., 2014, *Szańce kultur. Rozmowa o księżce*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1, s. 197–209.

Strony internetowe

- Bartyzel J., Karlizm: <http://haggard.w.interia.pl/karlizm.html>
- http://polish.ruvr.ru/news/2014_04_09/Hiszpania-nie-pozwolila-na-przeprowadzenie-referendum-w-Katalonii-9656/.
- http://polish.ruvr.ru/news/2014_04_09/Hiszpania-nie-pozwolila-na-przeprowadzenie-referendum-w-Katalonii-9656/.
- http://politica.elpais.com/politica/2014/11/09/actualidad/1415542400_466311.html
- http://www.ara.cat/politica/ERC-CiU-cord_de_governabilitat_ARAFIL20121219_0001.pdf
- http://www.cadenaser.com/espana/articulo/84-catalanes-siente-disgusto-modelo-territorial-espana/csrcsrpor/20121119csrcsrnac_4/Tes
- <http://www.catalunya-tradiciones.com/paginas/senyera-cat.php>
- <http://www.ccnocat.cat/en/studies-and-reports>

<http://www.ccnocat.cat/qui-som>

<http://www.omnium.cat/premi-dhonor-de-les-lletres-catalanes>

<http://www2.rosasensat.org/>.

Historico-political landscape of separatist Catalonia

Summary

This paper presents the political and cultural spectrum and an outline of the history of Catalonia. The work covers the period from the eighth century to the present times, highlighting 300 years of continuous efforts from part of Catalan citizens to become an independent state. The second part is mostly focused on explaining the modern nationalist movement by sketching its political and social stage out. It also contains cultural implications and the outcome of the recent referendum. The aim of the study was to present the roots and causes of the development of a separatist movement in Catalonia to help better understand the separatist processes that are currently intensifying worldwide.

Catalan nationalist always stress that their way to achieve the goal is the way of peace. It is interesting to see how involved the people are and how many creative social movements exist on the territory of Catalonia that are fighting for, what they call, their land in peaceful and legal way.

Key words: separatism, independence, Catalonia, Spain, history of Catalonia.

Zofia Kozłowska-Socha, mgr

Instytut Cervantesa, 00-511 Warszawa, ul. Nowogrodzka 22